

В.І.Ліпіна

**БАГАТОМОВНІСТЬ КУЛЬТУРИ (РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ
Г.М.КОСТЕНКО «ВІД КОНРАДА ДО НАБОКОВА: БІЛІНГВІЗМ ТА
БІКУЛЬТУРНІСТЬ ЯК ТВОРЧИЙ ІМПУЛЬС»)**

В основу роботи Г.М.Костенко лягли матеріали її докторської дисертації. Перед нами, поза сумнівом, проблемно й тематично насичена монографія, не лише за обсягом і поданням теоретичного матеріалу, але й за широтою застосованих методів дослідження. Проблеми національної літератури, поетика білінгвального художнього тексту й етапи їх еволюції вивчаються на новітній методологічній основі, що включає порівняльно-історичний аналіз у поєднанні з культурологічним, а також з методом постколоніальної критики, до парадигми якого належать проблеми саморепрезентації, репрезентації «Іншого» та проблеми мультикультуралізму – не як модної дефініції сучасного літературознавства, а як складових комплексного й системного аналізу, здійсненого на високому професійному рівні, крім того було оновлено підходи до літературознавчого опису.

Переконливо обґрунтованою є актуальність виконаного дослідження. Тривалий час культури розділяли за мовним принципом, дотримуючись думки, що власна особистість невід’ємна від рідної мови, а також від первинної культури. Хоча останніми роками питання білінгвізму активно розглядаються в російській й українській науці, найчастіше білінгвальні тексти досліджуються з точки зору лінгвістичних або культурологічних особливостей носіїв двох або більше мов. Це визначає необхідність повернутися до проблеми двомовності, яка має ряд самостійних аспектів, окрім лінгвістичного: історико-культурний, соціально-національний, літературно-художній. Вивчити твори двомовних авторів неможливо без урахування всіх цих самостійних аспектів, що і вимагає, у свою чергу, звернення до суміжних галузей літературознавчої науки.

Багато сучасних авторів пережили кризу національної ідентичності, що стало частиною їх творчої свідомості і знайшло відображення в їх творах. Проблема національної ідентичності – це потужний поетикальний чинник, і він є одним із результатів безперервної літературної традиції. Г.М.Костенко досліджує твори письменників, які належать до різних літературних і культурних традицій (В.Набокова, Дж.Конрада, В.Джерарді, К.Бліксен), таким чином пропонуючи різні погляди на єдину проблему. Вона працює з оригінальними текстами, зокрема з тими, що не було перекладено.

Проблема двомовності не може бути відокремлена від перекладацької діяльності митців, бо художник, який відображає свій художній світ нерідною, а іншою мовою, може сам і дає можливість читачеві, не вдаючись до послуг перекладача, а безпосередньо через себе «розкрити цей світ». До того ж, спираючись на Дж.Коппера (стаття «Nabokov’s Art of Translation in *Solus Rex*»), Г.М.Костенко використовує слово «translation» у широкому сенсі як момент переходу з одного стану в інший, тобто під перекладом вони розуміють не

лише трансформацію твору в іншу лінгвістичну подобу, але й перетворення власного культурно-історичного та літературного досвіду в іншу художню реальність [1, с. 33].

У монографії Г.М.Костенко багато чого зроблено вперше:

- творчість письменника-білінгва розглядається як відображення складного переплетення культурних традицій і, разом з тим, як каталізатор літературних процесів, всесвітніх і національних, що спричиняє необхідність для науковців під час аналізу творів письменників-білінгвів вийти за межі певної епохи, певної національної літератури;

- **вперше** у вітчизняному літературознавстві всебічно досліджується творчість англійського письменника В.Джерарді та датської письменниці К.Бліксен як «кроскультурних» авторів, надаючи трансдіалогічного значення їх творам;

- **вперше** всебічно вивчається перекладацька діяльність В.Набокова, де автопереклад стає певною інтенціональною авторською переробкою, що говорить не лише про розширення читацької аудиторії, але й про нове прочитання відомого твору, тобто про нову інтерпретацію власного літературного минулого. На думку Г.М.Костенко, інша мова виступає гарантом переведення письменником своєї творчості в іншу площину сприйняття [1, с. 9].

Тема дослідження зумовила і вибір письменників, творчість яких аналізувалася. Це твори Дж. Конрада (1857-1924) (від «морських», більш відомих оповідань до пізніших романів «Таємний агент», «Очима Заходу»); романи В.Джерарді (1895-1977) «Марність», «Поліглоти» і «Мемуари поліглота»; твори К.Бліксен (1885-1962) «Сім готичних історій» та «З Африки»; оповідання та романи В.Набокова (1899-1977) так званого «американського періоду».

Розділ, присвячений творчості Дж.Конрада, побудований на полеміці. У вітчизняному та зарубіжному літературознавстві доробок Дж.Конрада переважно вивчається в межах неоромантичної традиції (Г.В.Анікін та Н.П.Михальська, Н.Ю.Жлуктенко, М.В.Урнов, Дж.Бейнс, М.Ечеруо, Р.Штауффер) як романи пригодницького жанру та гуманістичного пафосу; поза увагою залишаються особливості його творчості як письменника-білінгва або «переміщеного письменника» (*transplanted writer*), за його власним визначенням. Як вважає авторка монографії, життєвий досвід митця вплинув на його інтерес до автобіографічних моментів і обумовив, у свою чергу, його образ як творця, – польський вигнанець, який став поважним британським громадянином, ховається за маскою оповідача-мандрівника, що дозволяє йому відсторонитися від зображуваного матеріалу і таким чином представити «своє» на тлі «чужого» [1, с. 64].

Конрад поєднує польську, або навіть ширше – європейську культурну традицію з англійською «точкою зору», а головними для нього як автора й оповідача стають проблеми спілкування. Його романи можна назвати навіть

багатомовними: в «Помилці Олмейера» на тлі англійської звучать голландська та малайська мови, в «Серці темряви» – французька та деякі африканські діалекти; французька та німецька – в «Лорді Джимі»; італійська та іспанська – в «Ностромо»; російською, німецькою та французькою спілкуються герої «Очима Заходу». Але в його пізніших романах (наприклад, в романі «Таємний агент») проблема спілкування отримує нове філософське обґрунтування, трансформуючись у питання самотності й нерозуміння людей, що визначається самою природою людини й руйнівною силою сучасної цивілізації, яка деформує справжню суть людини.

Цікавими є спостереження над розвитком «російської теми», що містить аналіз образу Росії й російського характеру, у творчості В.Джерарді. «Фантазії на російські теми» з'явилися в англійській літературі ще в XVI столітті, але найчастіше інтерпретація Росії й російського в англійській літературі складалася з набору кліше. Зовсім по-іншому репрезентована російська тема в романі Джерарді «Марність», де можна спостерігати певний діалог культур між Джерарді і А.П.Чеховим. Письменник запропонував власну, англійську, версію історії «трьох сестер», свою відповідь на чехівські питання.

Головною ж митецькою проблемою для Джерарді, як виявляє авторка монографії, стає створення роману, побудованого на власних спогадах і творчій уяві; таким став і наступний роман письменника під красномовною назвою «Поліглоти», де проблеми спілкування і взаєморозуміння стають відображенням пошуків реальності в житті й літературі. Саме це питання знайде подальше розроблення в романі Джерарді «Мемуари поліглота» (1931), в якому дослідниця вбачає своєрідну трансформацію мемуарного жанру. Тут Джерарді відтворив не лише власні спогади про перші тридцять п'ять років життя, але й спробував, як доводить Г.М.Костенко, услід за Прустом простежити хід повернення минулого, невловимість Пам'яті й Часу, і це споріднює його мемуари з пізнішим твором В.Набокова «Пам'яте, говори» (у російській версії «Другие берега»).

Із захопленням читаючи твори К.Бліксен («Сім готичних історій» і «З Африки»), Г.М.Костенко доходить висновку, що тема творчості та пошуків власної творчої ідентичності стає наскрізним сюжетом першого з цих творів письменниці, на що її підштовхнула власна доля: людина може отримати нову подобу, іншу ідентичність через творчість; різниця в поглядах і переконаннях не робить людей чужими один одному; різні мови, різні культурні уподобання сприяють взаємозбагаченню – психологічному, інтелектуальному, художньому [1, с. 201].

Тема пошуків ідентичності, культурної традиції як репрезентації того, що стало «своїм», знайде продовження в романі К.Бліксен «З Африки», який став своєрідним зізнанням письменниці у любові до далекого екзотичного континенту. Г.М.Костенко доводить, що цей твір можна вважати автобіографічним лише певною мірою, тому що власні спогади К.Бліксен про такий незвичайний і різноманітний світ Африки перемежуються з

літературними замальовками, побудованими на відомих художніх сюжетах. Саме література дає можливість письменниці відобразити своє минуле, у чому запорукою стала не лише пам'ять, але й творча уява.

На полеміці побудований і четвертий розділ монографії – «Американський період творчості В.Набокова в контексті світового літературного процесу ХХ століття», в якому досліджується англomовна творчість Набокова як зразок певної інтерпретації іншомовної культурної спадщини, де письменник у різних формах розповідає про проблеми збереження культури. На сьогодні в сучасному набоковознавстві відкритим залишається питання про єдність творчої природи художника: наскільки природним і органічним був набоківський білінгвізм, чи існує межа між «Набоковим-російським» і «Набоковим-американським». На думку Г.М.Костенко, було б неправильним, звертаючись до написаних в американській еміграції творів письменника, не враховувати досвід Набокова в період європейської еміграції; швидше слід говорити про єдність тематики й проблематики в умовах іншомовної образної системи [1, с. 235].

Тему пошуків власної ідентичності та діалогу культур розкрито в монографії як наскрізну в «американський період», від «Справжнього життя Себастьяна Найта» до роману «Подивись на арлекінів!». Перед нами проходить історія створення цих книжок, ті зміни відомих фактів, які допомагають письменникові побачити свого героя в іншому ракурсі і по-іншому уявити його життя. Багатоаспектно аналізуючи такий складний твір В.Набокова, як «Ада», Г.М.Костенко показує, що саме роздуми про письменницьку працю обумовлюють використання великої кількості алюзій у цьому романі: Набокову було важливо не тільки підкреслити спадковість традиції, але й показати, що відома історія може вийти за свої просторово-часові межі, розширити географію й час дії, не втрачаючи єдиного стрижня смислу, піднявшись до універсальності. Мова стає додатковим рівнем реальності в романі; багатозначність англійських слів дозволяє глибше й багатогранніше представити зображуваний світ, дає необмежений простір фантазії письменника.

Вивчаючи перекладацьку діяльність В.Набокова, автор монографії пропонує аналіз трьох основних зразків цього процесу: «учнівського» перекладу казки Л.Керролла «Аліса в Країні Чудес», авторського перекладу «Лоліти» і перекладу «Євгенія Онегіна» Пушкіна з власним коментарем Набокова. Г.М.Костенко доводить, що, незважаючи на значну модифікацію керроллівського твору (Набоков змінив не тільки імена, але й побутові та історичні реалії, вірші та пародії), перекладачеві вдалося зберегти неповторний стиль Керролла-оповідача, його орієнтування як на дитину, так і на дорослого [1, с. 335]. Щодо набоківського суперечливого перекладу «Євгенія Онегіна» і ще більш суперечливого коментаря, автор монографії певним чином відстоює перекладацькі надбання Набокова: використання прийому очуднення дозволило письменникові показати роман Пушкіна в незвичайних умовах,

відкрити в ньому нові відтінки, що він і продемонстрував у коментарі. Виявивши вплив французьких, англійських, німецьких письменників на Пушкіна, на задум роману «Євгеній Онегін», на розстановку й характеристику дійових осіб, Набоков таким чином вивів Пушкіна за рамки суто національного поета і вписав його в контекст світової літератури [1, с. 343]. Все це доводить відносність підходів до розуміння «національного», що потребує нових поглядів на розвиток світової літератури, на зміну літературних напрямів і їх так звані «національні особливості».

З науковою роботою такого обсягу та рівня, як монографія Г.М.Костенко, важко вступати в полеміку, тому що багато з доводів та заперечень майбутніх опонентів заздалегідь спростовані. Але деякі питання, можливо пов'язані з певними підходами до обрання матеріалу та його опрацювання, з'являються під час читання цієї роботи:

1. За межами дослідження виявилися літературні переклади-містифікації Набокова 20-х рр. (наприклад, драма «Блукачі»).

2. Було б цікаво зіставити переклади Набокова з іншими, що й дозволило б не просто декларувати тезу про новий підхід письменника-білінгва до перекладу, а показати суть такого підходу.

Адресуючи серйозну наукову працю студентам філологічних факультетів, Г.М.Костенко передбачає високий інтелектуальний потенціал у своєму адресаті: володіння сучасною літературознавчою термінологією, готовність до самостійної творчої діяльності. Перед нами зразок нового покоління навчальної літератури, яка виховує бажання і вміння використовувати різноманітний методологічний інструментарій, розроблений сучасною науковою думкою. Робота Г.М.Костенко – новий погляд на питання творчості й принципи її дослідження, яка стане вагомим внеском у сучасні літературознавчі студії.

Література

1. Костенко Г.М. Від Конрада до Набокова: білінгвізм та бікультурність як творчий імпульс: Монографія. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2011. – 407 с.

Анотація

Липина В.И. Многоязычие культуры (рецензия на монографию А.Н.Костенко «От Конрада до Набокова: билингвизм и бикультурность как творческий импульс»)

В работе А.Н.Костенко творчество писателя-билингва впервые рассматривается как отображение сложного переплетения культурных традиций и, вместе с тем, как катализатор литературных процессов, всемирных и национальных; впервые в отечественном литературоведении всесторонне исследуется творчество английского писателя В.Джерарди и датской писательницы К.Бликсен как «кросскультурных» авторов; впервые всесторонне изучается переводческая деятельность В.Набокова, где автоперевод становится

интенциональной авторской переработкой, которая говорит о новом прочтении известного произведения. Перед нами образец нового поколения учебной литературы, которая воспитывает желание и умение использовать разнообразный методологический инструментарий, разработанный современной научной мыслью.

Ключевые слова: Конрад, Набоков, В.Джерарди, К.Бликсен, билингвизм, бикультурность, «кросскультурный» автор, автоперевод.

Аннотація

Ліпіна В.І. Багатомовність культури (рецензія на монографію Г.М.Костенко «Від Конрада до Набокова: білінгвізм та бікультурність як творчий імпульс»)

У роботі Г.М.Костенко творчість письменника-білінгва вперше розглядається як відображення складного переплетення культурних традицій і, разом з тим, як каталізатор літературних процесів, всесвітніх і національних; вперше у вітчизняному літературознавстві всебічно досліджується творчість англійського письменника В.Джерарді та датської письменниці К.Бліксен як «кросскультурних» авторів; вперше всебічно вивчається перекладацька діяльність В.Набокова, де автопереклад стає інтенціональною авторською переробкою, що говорить про нове прочитання відомого твору. Перед нами зразок нового покоління навчальної літератури, яка виховує бажання і вміння використовувати різноманітний методологічний інструментарій, розроблений сучасною науковою думкою.

Ключові слова: Конрад, Набоков, В.Джерарді, К.Бліксен, білінгвізм, бікультурність, «кросскультурний» автор, автопереклад.

Summary

Lipina V.I. Multilingualism of culture (review of A.N.Kostenko's monograph "From Conrad to Nabokov: bilingualism and biculturalism as creative impulse")

A.N.Kostenko for the first time considers the creative activity of bilingual writers as reflection of complex intermix of cultural traditions as well as the catalyst of both world and national literary processes; for the first time English writer W.Gerhardie's and Danish writer K.Blixen's works are considered in Ukrainian literary criticism as "cross-cultural writers"; for the first time Nabokov's translation activity is studied comprehensively, where self-translation becomes the author's intentional transformation presenting a new reading of a well-known work. We see an example of a new generation of educational literature that raises wish and ability to use different methodological tools, developed by modern scientific thought.

Key words: Conrad, Nabokov, W.Gerhardie, K.Blixen, bilingualism, biculturalism, "cross-cultural" writer, self-translation.